

ศึกษาวิเคราะห์เมืองเถินในทัศนะของสมเด็จพระยาตำรงราชานุภาพ
The Analytical Study of Thoen city in His Royal Highness Prince
Damrong Rajanuphab's View

ปวาริศร์ โชติพงษ์วิวัฒน์

Pavaris Shotipongviwat

นักวิชาการ ศูนย์วิจัยธรรมศึกษา

Scholar of Dhammasuksa Research Center

E-mail: pavarissho039@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์เมืองเถินในทัศนะของกรมพระยาตำรงราชานุภาพ 2) เพื่อวิเคราะห์ประวัติศาสตร์เมืองเถินในทัศนะของสมเด็จพระยาตำรงราชานุภาพ ปัจจุบันประวัติศาสตร์เมืองเถินยังคงเป็นข้อถกเถียงในวงวิชาการที่ผ่านมาความไม่ชัดเจนของประวัติศาสตร์ท้องถิ่น มีผลให้ท้องถิ่นถูกมองข้ามจนขาดโอกาสพัฒนาอย่างเหมาะสมเช่นนี้ ผู้เขียนจำเป็นต้องศึกษาเอกสารทางประวัติศาสตร์และวิเคราะห์ด้วยกระบวนการวิธีทางปรัชญา โดยมีกรอบการศึกษา คือ 1) อายุของเมืองเถิน 2) ชัยภูมิของเมืองเถิน 3) ความสำคัญของเมืองเถิน

ผลการศึกษาพบว่า เมืองเถินเป็นเมืองสำคัญทางประวัติศาสตร์ สมเด็จพระยาตำรงราชานุภาพทรงมีทัศนะว่าเมืองเถิน คือ เมืองเชียงขึ้นในลิลิตยวนพ่าย ด้วยเหตุผล คือ 1) เมืองเถินเป็นเมืองเก่าถูกสร้างมาตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ 2) เมืองเถินเป็นเมืองชุมทางแลกเปลี่ยนของระหว่างอาณาจักรใหญ่ 3) เมืองเถินเป็นเมืองใหญ่

คำสำคัญ: ศึกษาวิเคราะห์, เมืองเถิน, สมเด็จพระยาตำรงราชานุภาพ

ABSTRACT

The objectives of this article were 1) to study the history of Thoen in His Royal Highness Prince Damrong Rajanuphab's View 2) to analyze the history of Thoen in in His Royal Highness Prince Damrong Rajanuphab's View. At present, the importance of the city of Thoen remains a controversy in history. The lack of local history has caused local development. The author is necessary. It is necessary to research historical documents and analyze them using philosophical methods. The research framework is 1) the age of the city of Thoen 2) the location of the city of Thoen. 3) The status of the city of Thoen.

The research found that Thoen is an important historical city. His Royal Highness Prince Damrong Rajanuphab has the view that Thoen is "Chiang Chuan", a major city in the best Ayutthaya period literature "Khlung Yuan Phai". For reason, 1) The Thoen is an old city built from prehistoric times 2) Thoen is a city of exchange between the great kingdoms. 3) Thoen is a large city.

Keyword: The Analytical Study, Thoen city, His Royal Highness Prince Damrong Rajanuphab.

บทนำ

ประวัติศาสตร์เมืองเถินยังคงเป็นเรื่องคลุมเครือในวงวิชาการ ทำให้มีข้อสงสัยว่าเมืองเถินมีความสำคัญทางประวัติศาสตร์หรือไม่ แม้ทัศนะของนักวิชาการกระแสหลักจะได้รับการสนับสนุนอย่างกว้างขวาง แต่ข้อโต้แย้งของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ทำให้นักวิชาการหลายคนสับสน เพราะโดยทั่วไปแล้วเมืองเถินถูกมองว่าเป็นเพียงเมืองเล็กเมืองผ่าน แต่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพกลับทรงเห็นว่าเมืองเถินคือเชียงซิ่น เมืองสำคัญทางประวัติศาสตร์ในลิลิตยวนพ่าย เพื่อยุติความคลุมเครือดังกล่าว ผู้เขียนจำเป็นต้องศึกษาเรื่องอายุของเมืองเถิน เรื่องชัยภูมิของเมืองเถิน เรื่องความสำคัญของเมืองเถิน โดยศึกษาวิเคราะห์ประวัติศาสตร์เมืองเถินในทัศนะของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์เมืองเถินในทัศนะของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ
2. เพื่อวิเคราะห์ประวัติศาสตร์เมืองเถินในทัศนะของกรมพระยาดำรงราชานุภาพ

ขอบเขตของการศึกษา

บทความนี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ ผู้เขียนจึงกำหนดขอบเขตการศึกษาด้วยเอกสาร ได้แก่ พระราชพงศาวดาร ตำนาน เอกสารราชการ หนังสือ บทความของนักวิชาการทางศาสนาและทางประวัติศาสตร์ ที่มีขอบเขตด้านเนื้อหาเกี่ยวข้องกับเมืองเถิน

ผลการศึกษา

จากวัตถุประสงค์การศึกษาเพื่อศึกษาประวัติศาสตร์เมืองเถินในทัศนะของกรมพระยาดำรงราชานุภาพและเพื่อวิเคราะห์ประวัติศาสตร์เมืองเถินในทัศนะของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพสรุปผลได้ ดังนี้

ศึกษาประวัติศาสตร์เมืองเถินในทัศนะของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ

“เถิน” คือ นามเรียกอำเภอหนึ่งของจังหวัดลำปาง ที่ผ่านมามีคำว่า “เถิน” ก็มีผู้รู้ได้นิยามความหมายอย่างไว้แตกต่างกันออกไป สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงโต้แย้งว่าเถินเป็นเมืองสำคัญทางประวัติศาสตร์ เมืองเถินน่าจะเป็นเมืองเชียงซิ่นในลิลิตยวนพ่าย วรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ แต่งเมื่อ พ.ศ. 2034-2072 ในสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 ผู้เขียนจำเป็นต้องศึกษาประวัติศาสตร์เมืองเถินในทัศนะของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ เพื่อความเข้าใจกระจ่าง ดังนี้

1. อายุของเมืองเถิน

สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงเห็นว่าเมืองเถินเป็นเมืองเก่า หัวข้อแรกนี้ผู้เขียนจึงตั้งคำถามถึงอายุของเมืองเถิน จากการศึกษาทางโบราณคดีพบว่า พื้นที่โดยรอบเมืองเถินเป็นชุมชนมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์ หลักฐาน คือ “มนุษย์เกาะคา” ชากฟอสซิลล์ส่วนกะโหลกมนุษย์โฮโมเอเรคตัส อายุ 500,000 ปี (ประพิศ พงศ์มาก, 2544: 41) เครื่องมือเครื่องใช้ของมนุษย์ยุคโลหะต้นแม่น้ำวัง อายุ 2,500-3,000 ปี ใกล้พระธาตุจอมปิง อ. เกาะคา (บัญชา พงษ์พานิช, 2563: 140-150) หลักฐานทางประวัติศาสตร์จำนวนมากระบุตรงกันว่า เมืองเถินมีสภาพเป็นบ้านเป็นเมืองร่วมยุคเดียวกับหริภุญชัยในพุทธศตวรรษที่ 17 ดังตำนานวัดเวียงระບูว่า พระนางจามเทวีมาปลูกไม้ขนุนไว้ที่เมืองเถิน ตำนานพระธาตุลำปางหลวงระบุว่าพระเจ้าจันทเทวราชทรงนำทองที่เหลือจากการบูรณะองค์พระธาตุลำปางหลวงมาฝังไว้ที่คอยพื่นองในเมืองเถิน

(บัญชา พงษ์พานิช, 2510: 23) แม้ในยุคต้นอาณาจักรล้านนาแห่งราชวงศ์มังราย พ.ศ. 1835 เมืองเถินถูกระบุว่าเมืองสำคัญทางใต้ (ทิว วิชัยชัทคะ และไพฑูริย์ ดอกบัวแก้ว (บรรณาธิการ) 2528: 3) นอกจากนี้ มังทรารบเชียงใหม่ วรรณกรรมสำคัญของล้านนา ตั้งแต่เมื่อ พ.ศ. 2111 (สิงฆะ วรรณาสัย (ปวิวรรต), 2522: 2) ระบุข้อความว่า

...มังทรากลปลุกหือ กินเถิน

เป็นพระญาเทียเดิน ด่านเฝ้า

หมี่ยีนสว่างสะเสิน สักสิ่ง สักแล

บิตเปียงเรียบร้างเจ้า แม่ไว้วางหลัง

เมื่อการศึกษาจากเอกสารหลักฐานทางประวัติศาสตร์ชี้ว่า เมืองเถินเป็นเมืองโบราณที่มีเจ้าปกครอง ถูกสร้างมาตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ เช่นนี้ คำถามต่อมา คือ เมืองเถินถูกสร้างขึ้นในชัยภูมิอย่างไร เมืองเถินจึงดำรงความเป็นเมืองมาได้ช้านาน

2. ชัยภูมิของเมืองเถิน

สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงเห็นว่าเมืองเถินเป็นชุมทางคมนาคม ผู้เขียนจึงตั้งคำถามถึงชัยภูมิของเมืองเถิน การศึกษาทางโบราณคดี ทำให้พบเหตุผลที่ดึงดูดให้มนุษย์ยุคดึกดำบรรพ์เลือกตั้งชุมชน ณ เมืองเถินนี้ เพราะพื้นที่ของเมืองเถินเป็นแอ่งที่ราบขนาดเล็กระหว่างภูเขาแม่ น้ำวัง หล่อเลี้ยง เรียกว่า “แอ่งเถิน-แม่พริก” คือ ที่ราบทิวเขาขุนตาลทางทิศตะวันตกกับทิวเขาขุนแม่มอกทางทิศตะวันออก ทำให้พื้นที่เมืองเถินอุดมด้วยแร่เหล็กและยังเป็นแหล่งขุดแก้วเมืองเถิน หรือแก้วโปงข่าม วัตถุกายสิทธิ์ที่คนโบราณเชื่อว่าเป็นเครื่องรางของขลังอยู่ยังคงกระพ่น นอกจากนี้พื้นที่เมืองเถินยังมีดอยปากกอกันแบ่งเขตเมืองเถินกับเมืองลี้ จ.ลำพูน มีดอยแม่มอกกั้นเมืองเถินกับเมืองลอง จ.แพร่ (สุจิตต์ วงษ์เทศ (บรรณาธิการ), 2540: 32) เถินยังเป็นพื้นที่ปลายเทือกเขาสูงทางตอนใต้ของอาณาจักรล้านนา ซึ่งมาบรรจบกับที่ราบของอาณาจักรสุโขทัย โดยมีลำน้ำแม่มอก สาขาของแม่น้ำยมเป็นทางเชื่อมระหว่างเมืองเถินกับเมืองเซียง ครีส์ชนาลัย ไปจนถึงเมืองบางขลัง เมืองโบราณในยุคสุโขทัย (สุจิตต์ วงษ์เทศ (บรรณาธิการ), 2540: 15, 25) กล่าวได้ว่า เมืองเถิน คือ ชุมทางระหว่างเมืองทั้งหลายและเป็นจุดเชื่อมต่อการเดินทาง ระหว่างทางน้ำและทางบกมาตั้งแต่อดีต

เมื่อการศึกษาเอกสารหลักฐานในหัวข้อนี้ ทำให้ทราบข้อมูลว่า เมืองเถินมีชัยภูมิเป็นชุมทางการเดินทางเพื่อการค้า การสงคราม การคมนาคมแลกเปลี่ยนเชื่อมต่อพรมแดนของอาณาจักรโบราณ เช่นนี้ คำถามต่อมา คือ เมืองเถินน่าจะมีความสำคัญอย่างไร

3. ความสำคัญของเมืองเถิน

สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงเห็นว่าเถินเป็นเมืองสำคัญขนาดใหญ่ หัวข้อนี้ผู้เขียนจึงตั้งคำถามถึงความสำคัญของเมืองเถิน จากการสำรวจของศรีศักดิ์ วัลลิโถมและคณะนักโบราณคดี พบว่าเมืองเถินเป็นเมืองเก่าสำคัญ เพราะมีกำแพงประตูอรบสูง 3.50 เมตร หนา 1.50 เมตร พื้นที่โดยรอบมีกำแพงดินล้อมรอบ 2 ชั้น มีคูน้ำคันดิน 1 ชั้น (ศรีศักดิ์ วัลลิโถม, 2545: 156) ตำนานเมืองเถิน ฉบับวัดแม่วะหลวงระบุว่า พระพุทธเจ้าเสด็จมาเมืองเถินพร้อมด้วยชาวอโยธยาเพื่อโปรดพญาอัษฎัง 3 และบริวาร ครั้งนั้นทรงประทานพระเกศาธาตุไว้ ณ ม่อนว้วนอน ซึ่งในอดีตเมืองเถินเป็นที่ประทับของพระองค์กับพระมารดา เมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นพญาว้าวสุภราช พระพุทธเจ้าทรงพยากรณ์และทรงเรียกเมืองเถินนี้ว่า “อิงขัปปัตถะรัฐฐา” (ภูเดช แสนมา, 2558: 273) นอกจากนี้เอกสารสมัยเจ้าหาญแต่ท้อยังระบุว่าพระนามของเจ้าผู้ปกครองเมืองเถินที่มีฐานะเป็นพระญาติสนิทอีกด้วย แสดงว่าเมืองเถินเป็นเมืองที่มีเจ้าผู้ปกครองและมีอำนาจเรื่อยมา ตั้งแต่ยุคก่อนการรับพระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นเหตุให้เกิดความเจริญรุ่งเรือง

ตั้งตำนานวัดเวียงกล่าวถึงเจ้าดาวแก้วไขฟ้า พระญาเจ้าเมืองได้สร้างวัดเวียงขึ้น เมื่อ พ.ศ. 1257 (วัดเวียง, [แผ่นเอกสาร]) สอดรับกับตำนานวัดดอยทอก ซึ่งระบุเหตุผลของการสร้างวัดเวียงว่า คณะสงฆ์จากอินเดีย ได้อัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุมาเพื่อประดิษฐานไว้ ณ ดอยทอก แต่เกิดเหตุอัศจรรย์ทำให้พระธาตุตกลงกลางเมือง พระนางจามเทวีผู้ปกครองลำพูนและพระญาเจ้าเมืองเถิน จึงได้ร่วมกันก่อพระบรมธาตุครอบไว้เป็นพระธาตุวัดเวียงและปลูกต้นขนุนไว้ซึ่งยังคงมีอยู่ในปัจจุบัน (สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง, [ออนไลน์]) จนมาในสมัยล้านนายุคราชวงศ์มังราย ตำนานวัดอุโมงค์ระบุว่า ในสมัยดังกล่าว พระยาพื้นเมืองถูกส่งมาเป็นเจ้าเมืองเถิน เมื่อ พ.ศ. 1992 ด้วยความอุดมสมบูรณ์ของป่าไม้สักและนาข้าว กล่าวได้ว่าเมืองเถินเป็นจุดยุทธศาสตร์สำคัญที่จะยกไปตั้งอยุธยา ล้านช้าง ล้านนาได้ และยังเป็นแหล่งไม้สักของราชสำนักสยามและเป็นแหล่งข้าวของราชสำนักเชียงใหม่ด้วย (สร้อย สวัสดิ์ อ่องสกุล, 2552: 261)

เมื่อศึกษาในหัวข้อนี้ ทำให้ทราบได้ว่าที่ผ่านมาเมืองเถินเป็นเมืองใหญ่สำคัญที่มีเจ้าผู้ปกครองสืบทอดต่อเนื่องมา แม้ประวัติศาสตร์เมืองเถินจะเป็นที่รับรู้ของนักวิชาการท้องถิ่น แต่นักวิชาการกระแสหลักกลับมองข้าม เพราะเห็นว่าเมืองเถินเป็นเพียงชุมชนขนาดเล็กเป็นเพียงเมืองผ่าน เพื่อความกระจ่าง ผู้เขียนจะนำข้อมูล เหตุผลและหลักฐานที่ได้ไปวิเคราะห์ในหัวข้อต่อไป

วิเคราะห์เมืองเถินในทัศนะของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ

การศึกษาข้อโต้แย้งเมืองเถินในทัศนะของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ทำให้ทราบข้อมูลหลักฐานและเหตุผลมากเพียงพอที่จะนำมาวิเคราะห์เชิงปรัชญา เพื่อร่วมเสนอความเห็น ดังนี้

1. วิเคราะห์อายุของเมืองเถิน

การศึกษาทำให้ทราบข้อมูลและเหตุผลสนับสนุนทัศนะของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพว่าเมืองเถินนี้เป็นเมืองเก่า ขณะที่นักวิชาการกระแสหลักเสนอด้วยหลักฐานคือตำนานเมืองเถินฉบับวัดแม่วะหลวง ถูกแต่งขึ้น เมื่อราวพุทธศตวรรษที่ 20 โดยระบุว่า เถินมาจากคำว่า “สังขเต็น” แปลว่า สงฆ์เถิน เพราะเมืองเถินไม่มีเจ้าเมือง มีเพียงพระสงฆ์เป็นผู้ปกครอง แต่เพ็ญสุภา สุขคตะ นักโบราณคดีโต้แย้งว่า เถินมาจากคำว่า “สังขเต็น” ไม่ใช่ “สังขเต็น” สังขเต็น แปลว่า เมืองซึ่งถูกสร้างเป็นรูปหอยสังข์ตามคตินิยมสมัยทวารวดี เช่นเดียวกับหริภุญไชย หมายความว่าเมืองเถินมีอายุเก่าแก่ ถูกสร้างมาก่อนพุทธศตวรรษที่ 19 (มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, [ออนไลน์])

ผู้เขียนเห็นว่า ข้อโต้แย้งนี้อาจพิสูจน์ได้ด้วยภาพถ่ายดาวเทียมโดย Google Earth ซึ่งพบว่าผังของเมืองเถินเป็นรูปหอยสังข์ เช่นเดียวกับผังเมืองหริภุญไชย นอกจากนี้ หลักฐานทางโบราณคดี เช่น มังธรรบเชียงใหม่ยังระบุข้อความแสดงถึงความสำคัญของเมืองเถินไว้ (สิงหะ วรรณาลัย (ปวิวรรต), 2522: 2) ดังนี้

...เมืองเถินมีที่หัน	คูหา
จ๊กบวชตนภาวนา	ลอบถี้
ดงรี้ร่มรุกษา	ชลเขี้ยว งามเฮย
คีตถ์เถิงพระพริ้	เล่าซ้าเซาะกระนิง
ง่อมจันแคนค้ายเฝ้า	เมืองเถิน
สุดคืดที่ทางเมิน	รอดน่อง
เจ็บใจที่เดียวเดิน	จมจวาม ครานี้
เต็มร่าไรฟุ่มฟอง	หมี้ได้ไคมา

ตักกิลสังปฺลุได้   ดลเดิน
 จักขียนต์หงส์เหิน   เตี้ยวตัน
 เมื่อเอาแม่มาเถิน   เรียงร่วม รสเอย...

ข้อความข้างต้นสอดคล้องกับตำนานทั้งหลายทำให้เชื่อได้ว่า เมืองเถินคือชุมชนมนุษย์ที่มีพัฒนาการสืบทอดมาตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ จนมาเป็นเมืองที่มีเจ้าปกครองมาตั้งแต่ยุคทวารวดี ยุคล้านนา ยุคพม่าและมาจนถึงยุครวมกับสยามประเทศ

ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่า ความเข้าใจว่าเถินเป็นเพียงชุมชนขนาดเล็กไม่จัดเป็นเมืองเก่าคงเป็นความเข้าใจผิด แต่เถินเป็นเมืองโบราณที่มีเจ้าผู้ปกครองมาช้านานตั้งแต่ก่อนยุคทวารวดี

2. วิเคราะห์ชัยภูมิของเมืองเถิน

การศึกษาทำให้ทราบข้อมูลและเหตุผลสนับสนุนทัศนะของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพว่าเมืองเถิน คือ เมืองเชียงขึ้น เพราะชัยภูมิของเมืองถูกสร้างขึ้นในรอยต่อระหว่างอาณาจักร คู่กับเมืองเซียงหรือศรีสขานาลัยที่มีมาช้านานก่อนสมัยสุโขทัย ในขณะที่นักวิชาการกระแสหลักปฏิเสธ เพราะเห็นว่าเชียงขึ้นคือเมืองลงตามเหตุผลของพระยาสุรบดีรินทร์ (พร) ว่าเมืองลงมีแนวคูและเชิงเทิน (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, 2556: 302) ข้อเสนอนี้ สุจิตต์ วงษ์เทศ ไม่เห็นด้วยเพราะการลงพื้นที่ของคณะสำรวจเมืองลงไม่พบหลักฐานที่จะสนับสนุนได้ว่าเมืองลงคือเมืองเชียงขึ้น (สุจิตต์ วงษ์เทศ, เซียง เชียงขึ้น และหมิ่นดั่งฯ, 2511: 17-27)

ผู้เขียนเห็นว่า เมื่อพิจารณาด้านานพระพุทธรูปปฏิมากร วัดพระธาตุลำปางหลวง ตำนานกล่าวถึงเส้นทางเสด็จของพระนางจามเทวี โดยระบุว่า พระนางจามเทวีเสด็จไปมาจากละโว้เพื่อประดิษฐานพระสิขิปฏิมากร ณ เขลางค์นครว่า พระนางเสด็จมาทางแม่น้ำยมขึ้น ณ ท่าเมืองเซียงแล้วเสด็จต่อทางสถลมารค คือ เดินทางบกต่อไปจนถึงเขลางค์นคร (เพ็ญสุภา สุขคตะ, [ออนไลน์]) ถ้าเป็นเช่นนี้ย่อมหมายความว่าเส้นทางผ่านไประหว่างภาคเหนือและภาคกลางในอดีตนั้นใช้ลำน้ำยมแล้วเดินทางต่อทางบก และเป็นที่น่าสนใจว่ารอยต่อระหว่างเมืองเถินกับเมืองเซียง ศรีสขานาลัยนั้นจะพบซากประตูกำแพงโบราณและถนนขนาดใหญ่อยู่ในเขตพื้นที่บ้านหอรบ ต.เวียงมอก อ.เถิน และเมื่อพิจารณาด้านานวัดอุมลงได้ระบุว่า เจ้าหาญแต่ห้องพระราชโอรสของเจ้าหมิ่นดั่งนครเจ้าเมืองเชียงขึ้น ซึ่งเป็นพระราชนัดดาของพระเจ้าแสนเมืองมา พระองค์ได้ส่งเจ้าผืนเมืองพระญาติสนิทมาครองเมืองเถิน เมื่อ พ.ศ. 1992 เจ้าหมิ่นดั่งนคร คือ วีรบุรุษล้านนา ตามประวัติกล่าวว่าเป็นพราน ต่อมาได้รับสถาปนาให้เป็นเจ้าเมืองปกครองเมืองเชียงขึ้น เมืองรอยต่อระหว่างอาณาจักรล้านนาก็บอญุทธยาและเมื่อพิจารณาคำว่า “เติน” ในภาษาล้านนา แปลว่า พื้นที่รอยต่อเพื่อเดินทางไปสู่เมืองอื่นและเป็นที่น่าสังเกตว่า สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เสด็จมาประทับที่เมืองเถินถึง 2 ครั้ง ก่อนเสด็จต่อไปยังเมืองเขลางค์นคร ครั้งที่ 1 เมื่อ พ.ศ. 2314 ครั้งที่ 2 เมื่อ พ.ศ. 2517

ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่า ชัยภูมิของเมืองเถิน คือ แดนต่อแดนเป็นพื้นที่รอยต่อเชื่อมโยงระหว่างสองอาณาจักรใหญ่ แต่กระนั้นข้อเสนอเรื่องความสำคัญของเมืองเถินยังเป็นข้อโต้แย้งในวงวิชาการซึ่งผู้เขียนจึงจำเป็นต้องวิเคราะห์ในประเด็นนี้

3. วิเคราะห์ความสำคัญของเมืองเถิน

การศึกษาทำให้ทราบข้อมูลและเหตุผลสนับสนุนทัศนะของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพว่าเมืองเถินน่าจะเป็นเมืองเชียงขึ้น ด้วยสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงเสนอว่าเมืองเถินเป็นเมืองใหญ่แต่นักวิชาการหลายคนไม่เห็นด้วย เพราะเห็นว่าเมืองเถินเป็นเพียงหัวเมืองประเทศราชขึ้นกับเจ้าหลวงเมืองลำปาง ดังเมื่อพระยาภาววิละได้นำรายชื่อเจ้าเมืองเถินขึ้นถวายพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

เพื่อทรงรับรองฐานะของเมืองเถิน ความว่า “...พระเพนเจ้าคัมมาเลงหันท้าวชมพู อันเพนมหาดเล็กบ่าเรินตน เพนที่ไว้เนื้อเชื่อใจอัน 1 ก็เพนเชื้อชาติชาวเถิน พระเพนเจ้ากราบทูลว่า ท้าวชมพูขึ้นเพนพระญาเถินว่า ฉันั้นั้น พระมหากษัตริย์เจ้าก็ประทานชุบเลี้ยงตั้งท้าวชมพูสมควรเพนพระญาจันทบุรี พระญาเถิน...” (ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่ สถาบันราชภัฏเชียงใหม่, 2538: 127)

เมื่อพิจารณาข้อความข้างต้นเป็นที่น่าสังเกตว่า รายชื่อเจ้าเมืองข้างต้น “พระยา” ต่างจากเจ้าหัวเมืองประเทศราชทั่วไปหมายความว่า กษัตริย์สยามทรงมีพระราชประสงค์ให้เถินเป็นหัวเมืองของสยามประเทศ มิใช่หัวเมืองประเทศราชล้านนา ดังจารึกวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามความว่า “...เมืองปวงขึ้นกับเมืองเถินอยู่ตอนเมืองเถิน เจ้าเมืองชื่อพระยาเถินบุรี ขึ้นกรมมทาดไทย...” (กรมศิลปากร, 2506: 204) นอกจากนี้ยังปรากฏหลักฐาน คือ พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ความว่า “...ให้เจ้าเมือง พระเมืองราชา พระเมืองแก้ว ราชบุตร พระเมืองไชย บุตรหลานช่วยกันตัดสินตามประเพณีบ้านเมืองให้เป็นยุติธรรม...” (หจข.ร.4 จ.ส.1126 ร่างสารตราถึงพระราชวิสา เลขที่ 21)

ข้อความข้างต้นหมายความว่า เมืองเถินเป็นเมืองอิสระมีเจ้าเมืองปกครอง เจ้าเมืองมีอำนาจปกครองสิทธิขาดตามจารีตประเพณีของตนไม่ได้เป็นเพียงหัวเมืองของประเทศราชอย่างนักวิชาการหลายคนโต้แย้งว่า ดังจะเห็นได้ว่า เมื่อพม่าได้ยกทัพมาล้อมเชียงใหม่ สมเด็จพระเจ้าบรมมหาสุรสีหนาทเป็นแม่ทัพสยามมาปราบพม่านั้น พระองค์ทรงเลือกเมืองเถินเป็นที่ประทับเพื่อทรงบัญชาการรบถึงสองครั้ง คือ เมื่อ พ.ศ. 2340 และ พ.ศ. 2345

ด้วยข้อมูลและเหตุผลดังอภิปรายมา กล่าวได้ว่าเมืองเถินใช่เป็นเพียงเมืองเล็กเมืองผ่านแท้จริงแล้วเถินเป็นเมืองสำคัญ เพราะเถินเป็นเมืองเก่า เถินเป็นเมืองขนาดใหญ่ เถินตั้งอยู่ระหว่างอาณาจักรโบราณ สมเด็จพระเจ้าบรมมหาสุรสีหนาททรงเสนอว่า เมืองเถินน่าจะเป็นเมืองเชียงซึ่งอันเป็นสถานที่กระทำการระหว่างสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถและพระเจ้าติโลกราช เมืองเถินเคยเป็นจังหวัดเถินบุรี แต่เพราะความไม่ชัดเจนของประวัติศาสตร์ ทำให้เมืองเถินมีจำนวนประชากรน้อยถอยลง การจัดเก็บรายได้ลดน้อยถอยลง เมืองเถินจึงถูกลดฐานะลงให้เป็นเพียงแขวงขึ้นกับนครลำปาง เมื่อวันที่ 3 สิงหาคม พ.ศ. 2448 (หจข.ร.5 ม.58/23 ยกเลิกบริเวณแลแขวง และราชกิจจานุเบกษา เล่ม 22: 429)

สรุป

การศึกษาวิเคราะห์ประวัติศาสตร์เมืองเถินในทัศนะของสมเด็จพระเจ้าบรมมหาสุรสีหนาทครั้งนี้ ทำให้ความเข้าใจกระจ่างว่า เมืองเถินเป็นเมืองโบราณ ชัยภูมิของเมืองเถินคือชุมทางแดนต่อแดนระหว่างอาณาจักรใหญ่ เมืองเถินเป็นเมืองสำคัญขนาดใหญ่ อย่างไรก็ตามประวัติศาสตร์เมืองเถินยังมีพื้นที่มากเพียงพอที่จะศึกษากระบวนการพัฒนาท้องถิ่นทั้งภาครัฐและเอกชน โดยเฉพาะตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง เช่น การท่องเที่ยววิถีท้องถิ่น เพื่อช่วยยกระดับความเป็นอยู่ของประชาชนและเพิ่มรายได้ของท้องถิ่น เป็นต้น

บรรณานุกรม

ประพิศ พงศ์มาก. (2544). “มนุษย์เริ่มแรกในเอเชียและในประเทศไทย”. *วารสารศิลปวัฒนธรรม*. ปีที่ 23 ฉบับที่ 2 ธันวาคม. กรุงเทพฯ: พิษณุเวชพริ้นติ้งเซ็นเตอร์.

บัญชา พงษ์พานิช. (2563). “ไขความจากรอยลูกปัดในพื้นที่ภาคเหนือ”. *เมืองโบราณ*. ปีที่ 46 ฉบับที่ 4 ตุลาคม-ธันวาคม.

_____. (2510). *ตำนานพระบรมธาตุลำปางหลวง*. ลำปาง: อนุรักษ์การพิมพ์.

ทิว วิชัยชัชคะ และไพฑูริย์ ดอกบัวแก้ว (บรรณาธิการ). (2528). *ตำนานมั่งราย เชียงใหม่ เชียงตุง*. เชียงใหม่: มิ่งเมือง.

สิงชะ วรณาสัย (ปวีรบรรต). (2522). *โครงเรื่องมั่งรารบเชียงใหม่*. กรุงเทพฯ: มิตรนราการพิมพ์.

ศรีศักดิ์ วัลลิโกดม. (2545). *ล้านนาประเทศ*. กรุงเทพฯ: ศิลปวัฒนธรรม.

ภูเดช แสนมา. (2558). *ประวัติศาสตร์เมืองเก็น*. เชียงใหม่: แม็กพรีนติ้ง.

วัดเวียง. *ประวัติวัดเวียง อ.เก็น จ.ลำปาง*. [แผ่นเอกสาร].

สร้อยดี อ่องสกุล. (2552). *ประวัติศาสตร์ล้านนา*. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ: อมรินทร์.

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. (2556). *พระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัดถเลขา*.

นนทบุรี: ศรีปัญญา.

สุจิตต์ วงษ์เทศ, เซลียง เชียงชื่น และหมื่นดั่งฯ. (2511). *นิตยสารช่อฟ้า*. ปีที่ 3 ฉบับที่ 7 เดือนเมษายน.

ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่ สถาบันราชภัฏเชียงใหม่. (2538). *ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ 700 ปี*. เชียงใหม่: มิ่งเมือง.

กรมศิลปากร. (2506). *ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน*. พระนคร: เจริญธรรม.

หจข.ร.4 จ.ส.1126 ร่างสารตราถึงพระราชวิสา เลขที่ 21.

หจข.ร.5 ม.58/23 ยกเลิกบริเวณแลแขวง (18 มิ.ย. ร.ศ. 122-24 พ.ย. 124) และราชกิจจานุเบกษา เล่ม 22 ลงวันที่ 3 สิงหาคม 124, หน้า 429.

สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง. “ระบบฐานข้อมูลขอดี นครลำปาง”. [ออนไลน์].

แหล่งที่มา: http://www.culture.lpru.ac.th/Local_lampang/index.php?modules=lampang&file=goods_detail&gid=0. [10 มีนาคม 2565]

มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://www.facebook.com/textbooksproject.org/>. [10 มีนาคม 2565]

เพ็ญสุภา สุขคตะ. *ตำนานมูขปาฐะลำปาง พระสิขีกับพระศิวะดำเป็นคนละองค์กัน*. [ออนไลน์]. https://www.matichonweekly.com/column/article_174499. [20 มีนาคม 2565]